

LEGEA PENTRU DESCOPERIREA MONUMENTELOR ȘI OBIECTELOR ANTICE — PRIMA LEGE DE PATRIMONIU

MIHAI NICULĂESCU

„Legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice“ a fost votată de senat la 15 aprilie 1892, cu 41 de voturi pentru și 1 contra, de Adunarea deputaților la 27 mai 1892 cu unanimitate de voturi.

În completarea acestei legi este elaborată : „Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice“, votată de senat la 27 martie 1892 cu 65 de voturi pentru și 7 contra, iar de Adunarea deputaților la 27 mai 1892 cu 57 de voturi contra 4.

Aceste două legi au intrat în vigoare în același an, odată cu publicarea lor în „Monitorul oficial“ nr. 187 din 24 noiembrie/6 decembrie 1892. Scopul celor două legi era acela de a apăra, valorifica, conserva și restaura valorile artistice și istorice de pe întreg teritoriul patriei noastre.

În acest sens în Legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice se arată la art. 1 că nimeni nu are dreptul să facă săpături pentru descoperirea monumentelor sau obiectelor antice fără autorizația Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Autorizația de a face săpături, Ministerul cultelor și instrucțiunii publice o acorda numai celor care dovedeau că locul pe care fac săpături este proprietatea lor, sau au aprobarea proprietarului locului respectiv de a face săpături pe acel loc. Eliberarea autorizației de a efectua săpături se făcea după ce ministrul lua avizul directorului Muzeului Național de Antichități, care era obligat să specifice în autorizație că săpăturile nu primejdiesc clădirile sau monumentele din apropiere. Autorizația era trimisă autorităților locale care erau obligate să asiste direct sau printr-un delegat la săpături. O notă cuprinzând obiectele descoperite și observațiile făcute asupra modului cum s-au desfășurat săpăturile se înainta ministerului. (art. 2, 3).

Articolul 4 obliga pe oricine descoperea din întâmplare monumente sau obiecte de importanță artistică și istorică să anunțe în termen de maximum trei zile de la descoperirea lor pe primar sau subprefect. Odată anunțate, autoritățile comunicau amănunțit Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice descoperirea, luând totodată măsuri de păstrare a bunurilor pînă la anunțarea hotărîrii ministerului. În termen de 30 de zile de la informare, ministerul, cu avizul Comisiei de Conservare a Monumentelor Publice stabilea pe cele care aveau valoare artistică.

Obiectele descoperite pe domeniul statului, județelor sau comunelor se socoteau proprietate de stat. Pentru cele descoperite pe o proprietate particulară valoarea se împărțea între stat și proprietar.

Legea permitea și înființarea de muzee în orice localitate din țară cu condiția respectării hotărîrilor Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. În acele muzee, obiectele găsite pe teritoriul localităților respective puteau fi păstrate în muzeul local dacă Muzeul Național din București avea piesele, dacă erau unicate atunci intrau în posesia Muzeului Național, muzeul local primea în loc mulaje sau copii galvanoplastice.

Posesorii de bunuri de importanță istorică sau artistică nu aveau voie să le distrugă, trimite peste hotare sau exporta. Scoaterea lor din țară era permisă după înștiințarea Ministerului cultelor și instrucțiunii publice, iar exportul numai cu autorizația expresă a ministerului. Autorizația ministerului era necesară și pentru orice restaurare. Exponatele de o deosebită importanță istorică sau artistică puteau fi cumpărate de stat la recomandarea ministerului, statul putînd obliga pe proprietar să vîndă piesele.

Cei care ascundeau sau distrugeau obiectele de importanță istorică și artistică erau deposezați de ele, iar în caz că nu mai puteau fi recuperate, vinovatul era impus la plata valorii către stat. Restaurarea bunurilor fără autorizația ministerului sau în contra indicațiilor de restaurare date de minister se pedepsea cu confiscarea obiectelor deținute (art. 6, 7).

Conform art. 8 al legii statul avea dreptul să deschidă șantiere arheologice pe orice proprietate publică sau privată. Pentru săpăturile efectuate pe proprietate privată, statul plătea o despăgubire.

Art. 9 al legii obliga pe proprietarii de terenuri, primari, revizori școlari, învățători, agenți ai administrației publice, să facă cunoscut Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice orice indicii în legătură cu existența obiectelor vechi în orice loc s-ar afla. Totodată prohibiția exportului obiectelor de importanță istorică și artistică se aplica și înaintea publicării legii sub pedeapsa confiscării. Condițiile în care legea urma să se aplice urmau să fie stabilite de un regulament special.

Instituția care se ocupa de aplicarea „Legii pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice” a fost organizată prin „Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice”, care hotăra înființarea pe lângă Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a unei comisii consultative compusă din bărbații cei mai competenți în științe arheologice și istorice. Această comisie formată din doi membri ai Academiei Române, directorul Muzeului de antichități din București și un arhitect, purta numele de „Comisia monumentelor publice”, și avea sediul în București.

Președintele comisiei era ministrul cultelor și instrucțiunii publice care o putea convoca ori de cîte ori era nevoie. În lipsa ministrului, comisia era prezidată de cel mai bătrîn dintre membrii ei.

Odată constituită, comisia trebuia prin mijloacele ce i se puneau la dispoziție de minister, să întocmească un inventar general al tuturor edificiilor și obiectelor vechi din țară care prezintă un deosebit interes artistic și istoric, pentru a căror conservare urmează a se lua măsuri. Inventarul trebuia să fie gata în cel mult un an de la publicarea legii. Imediat ce era terminată lucrarea urma să fie publicată în „Monitorul

oficial" și comunicat tuturor suprefecturilor și primăriilor în raza cărora se află monumente.

Inventarul general al monumentelor publice complectat în fiecare an, trebuia revizuit din cinci în cinci ani, pentru clasarea și declasarea monumentelor. Toate modificările făcute în inventar trebuiau publicate în „Monitorul oficial”.

Monumentele, odată trecute în inventarul general, nu mai puteau fi dărimate sau restaurate fără avizul ministerului și comisiei monumentelor, orice lucrare întreprinsă fără avizul acestor organe putînd fi sistată. Dacă proprietarii care aveau pe pămînturile lor monumente nu respectau legea pierdeau dreptul de proprietate asupra terenului respectiv, iar persoanele neavizate care făceau restaurări fără autorizația ministerului erau amendați cu sume ce variau între 1 000 și 5 000 de lei și obligația de a readuce monumentul la starea inițială. Dărîmarea sau deteriorarea monumentelor istorice și artistice se pedepsea conform legilor penale. Pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice se prevedea a fi alocată în fiecare an o sumă din buget.

Atribuțiile Comisiei de resturare a monumentelor publice au fost stabilite în mod amănunțit prin „Regulamnetul legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice”, care a fost trimis în extras tuturor județelor țării.

Regulamentul stabilea că toate monumentele de importanță artistică și istorică sînt puse sub protecția Comisiei pentru Conservarea și Restaurarea Monumentelor Publice și a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Conform regulamentului prin monumente publice se înțelegea „orice zidire cu dependențele ei aflătoare pe suprafața pămîntului sau sub pămînt, precum și orice obiect vechi care are valoarea unui monument istoric sau artistic”¹ ca : edificii în uz și ruine de interes istoric, obiecte de interes arheologic, istoric, artistic, mobile. Din edificiile existente în uz erau socotite monumente publice mai ales mănăstirile, bisericile, locuințele publice sau private, care pe lîngă un interes istoric necontestat prezentau și o valoare artistică oarecare.

Se considerau ruine de interes clădirile de cărămidă și de piatră din perioada dacă, romană, ziduri de cetăți și castre, temple, locuințe, turnuri, picioare de poduri, morminte din epoca medievală și modernă, orice fel de clădiri ruinate pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

Se socoteau monumente fără uz practic, movile de pămînt sau de piatră, peșteri sau pietre cu indicații istorice pe ele, (inscripții, figuri de oameni sau animale) valuri de piatră și pămînt, cetăți vechi din pămînt, drumuri de piatră, cruci staționare, monumente ridicate în animntirea unei întîmplări care prin vechimea lor nu mai pot fi socotite proprietate privată.

În categoria bunurilor de interes arheologic, istoric și artistic, intrau obiecte din comuna primitivă, antică, (vase, arme, obiecte de podobă), statui mari și mici, unelte de metal, piatră sau pămînt ars, pietre gravate, monede, inscripții de orice fel, obiecte de arhitectură, picturi, desene profane și religioase, din evul mediu și epoca modernă, pînă la

¹ Arhivele Statului Dimbovița, fondul Primăria orașului Tîrgoviște, dos. 36/1893, f. 25.

sfârșitul secolului al XVIII-lea, manuscrise, condice, hisoave, tipărituri vechi etc.

Toți funcționarii administrativi precum prefectii, subprefecții, primarii comunelor urbane și rurale, directorul Muzeului de antichități, inspectorii, revizorii școlari; inginerii statului, agenții silvic și domeniali, profesorii, institutorii, învățătorii, erau obligați sub pedeapsa de a contraveni de la îndatoririle de serviciu, a anunța Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, or de câte ori vor afla că se fac dărîmări și restaurări de monumente trecute în inventarul general, fără autorizația ministerului.

În timp ce în camerele legiuitoare se dezbăteau legile de apărarea bunurilor culturale, Ministerul Cultelor a alocat din buget suma de 2000.000 lei pentru terminarea restaurării monumentelor istorice².

După publicarea ei în „Monitorul oficial”, legea a început să fie aplicată. În cele ce urmează vom urmări cum s-a aplicat legea în primii ani de la intrarea ei în vigoare, în județul Dimbovița.

În luna martie 1893, în baza legii intrate în vigoare, este trimisă o circulară tuturor autorităților civile și eclesiastice ca să întocmească în cel mai scurt timp posibil, un tabel cu toate monumentele din zona pe care o administrează. În aprilie 1893 printr-un ordin expres al ministrului se cere primarului orașului Tîrgoviște să culegă toate informațiile în legătură cu monumentele din oraș³. În scurt timp, primarul alcătuiește o comisie pentru inventarierea monumentelor publice formată din consilierul primarului, directorul gimnazului nr. 2 din Tîrgoviște, protoereul județului, inginerul județului, cerind ca pînă la 1 mai cel mai tîrziu lucrarea să fie gata⁴. La 3 iunie același an, comisia termină inventarierea monumentelor din orașul Tîrgoviște, fiind înaintat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. În tabelul întocmit cu această ocazie sînt trecute următoarele edificii publice ca avînd o importanță istorică deosebită: biserica „Stelea” cu clopotnița, „Curtea Domnească” cu biserica, Turnul Chindia și ruinele, Mitropolia, biserica Sf. Împărați, Sf. Vineri, Vărzaru, Sf. Nicolae Andronești, Bărăția ruinele bisericii catolice, biserica Albă, Sf. Nicolae Simuleasa, Sf. Dumitru, Stolnicul, Crețulescu, Tîrgului, șanțul ce înconjoară orașul cu șase movile, o cruce mare de piatră în strada Fructelor⁵. Printre monumentele înscrise în tabel se menționează, că clopotnița bisericii Stelea se afla în reparație iar ruinele bisericii catolice erau în curs de restaurare. Monumentele inventariate erau deescrise în mod amănunțit trecîndu-se și starea lor de conservare. Aflăm astfel că multe din ele aveau nevoie de reparații pentru a nu fi distruse. Nici o clădire mai veche nu era trecută în inventar.

Dispozițiile legii erau clare și dacă cei însărcinați cu traducerea ei în viață ar fi aplicat-o multe monumente ar fi fost salvate de la distrugere, dar aplicarea ei a fost întîmplătoare.

În orașul Tîrgoviște legea a fost aplicată pentru prima dată în octombrie 1893 cînd cu ocazia săpăturilor ce s-au făcut la oborul din oraș,

² C. Gane, P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării, Editura ziarului „Universul”, București, 1936, p. 19.

³ Arhivele Statului Dimbovița, fond Primăria orașului Tîrgoviște, f. 1.

⁴ Ibidem, f. 6.

⁵ Ibidem, f. 25—30.

muncitorii care pavau oborul au găsit în pământ cîteva monezi vechi. Informat, polițaiul orașului s-a deplasat la fața locului constatînd că se găsiseră mai multe monezi pe care le luaseră muncitorii. Polițaiul cere muncitorilor să predea monezile. Cu această ocazie sînt adunate 69 de monezi vechi din argint, din care 35 mari, 12 de mărime mijlocie, 22 mici, toate ruginite și coclite⁶. Monezile adunate sînt înaintate Muzeului Național de Antichități care confirmă că a primit 22 de monede austriece și 47 de monede turcești⁷.

În cazul bisericii „Stelea” autoritățile propun Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, încă din 1889, să aprobe dărîmarea zidurilor curții. În 1892 ministerul aprobă dărîmarea zidurilor cu condiția ca Primăria să construiască o împreșmuire provizorie urmînd ca ministerul să prevadă o sumă în buget pentru împreșmuirea ei definitivă. Intrînd în dezbatere legea pentru protejarea monumentelor istorice, ministerul anulează aprobarea. Neîndrăznind să nesocotească ordinul ministrului, Consiliul comunal hotărăște să trimită în judecată ministerul pentru a aproba dărîmarea zidurilor curții bisericii „Stelea” și construirea unei noi împreșmuiri. Intrarea în vigoare a legii pentru protejarea monumentelor istorice temperează zelul Consiliului comunal, care renunță la orice acțiune judecătorească⁸.

Aceiași nepăsare față de protejarea monumentelor istorice vor manifesta autoritățile în 1892 cînd propunîndu-se construirea unui observator de incendiu, comandantul pompierilor propune Primăriei să se facă acest foișor deasupra clopotniței bisericii „Stelea” unde se aflau pompierii, căci dacă „s-ar înființa telefon ar costa foarte mult și ar cere mulți angajați”⁹. Primăria a fost de acord dar a cerut și avizul serviciului tehnic. În urma expertizei efectuate, serviciul tehnic, respinge propunerea deoarece înălțimea clopotniței nu corespundea normelor în vigoare iar zidurile erau șubrede¹⁰. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice intervine și el ordonînd desființarea grajdurilor pompierilor din curtea bisericii „Stelea” deoarece edificiul era declarat monument istoric¹¹.

O inițiativă de încălcare a primei legi de protejare a monumentelor istorice a pornit din partea Poliției orașului Tîrgoviște. Într-un raport adresat Primăriei, polițaiul orașului arată că biserica veche numită Sf. Apostoli, care se afla pe terenul comunei, lingă proprietatea Crețulescu, aproape de vechiul abator este ruinată, fără uși, fără ferestre, părăsită de mai mult timp, propunînd dărîmarea ruinelor care mai există iar în locul unde a fost altarul să se instaleze un grilaj. Consiliul comunal aprobă dărîmarea bisericii pe motiv că e ruinată, situată la marginea orașului, aproape de iazul morilor. Ministerul aprobă demolarea bisericii cu condiția ca la dărîmarea ei să asiste un delegat al Primăriei pentru a nu se „strica pietrele cu inscripții sau alte obiecte de valoare istorică sau artistică”¹².

⁶ Ibidem, f. 40.

⁷ Ibidem, f. 48.

⁸ Ibidem, dos. 49/1892, f. 2.

⁹ Ibidem, dos. 44/1896, f. 1.

¹⁰ Ibidem, f. 16.

¹¹ Ibidem, f. 8.

¹² Ibidem, dos. 53/1897.

Mai dramatică a fost soarta bisericii „Vârzaru“, monument istoric trecut în inventarul general. Pornind de la reclamațiile mai multor cetățeni, primarul orașului cere în decembrie 1899 Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice să aprobe dărîmarea bisericii deoarece a devenit un loc insalubru prin gunoaiile depozitate în interiorul ei, iar zidurile șubrede și crăpate amenință să cadă în capul trecătorilor¹³. La scurt timp după ce Primăria înaintase cererea de demolare, se prezintă un antreprenor local care cere autorizația de a dărîma biserica fără altă plată decît dreptul de a beneficia de cărămida rezultată din demolare. Primăria s-a declarat de acord cu condiția să aștepte și aprobarea Ministerului. Fără a mai aștepta autorizația bazîndu-se pe autorizația Primăriei, antreprenorul începe demolarea¹⁴. La 1 februarie 1900 Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice interzice demolarea bisericii „Vârzaru“. Autoritățile intră în panică. Inginerul comunei este trimis la fața locului unde constată că demolarea a început. Se ordonă încetarea operațiilor de dărîmare deși zidurile fuseseră demolate. Pentru a avea o acoperire legală, primarul propune darea în judecată a vinovaților. Acțiunea de dare în judecată se târăgănează la nesfîrșit iar vinovații nu sînt trași la răspundere. Autoritățile renunță la acțiunea judecătorească și intervin la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice printr-o adresă specială pentru a aproba demolarea bisericii. În februarie 1904 se aprobă de către minister să se dărîme ceea ce mai rămăsese din biserica Vârzaru cu condiția să i se facă planul de situație¹⁵. Astăzi doar numele unei străzi mai amintește de locul unde s-a aflat biserica Vârzaru. În următorii ani și alte monumente istorice din orașul Tîrgoviște vor avea o soartă asemănătoare cu a bisericii Vârzaru.

Din cele expuse pînă aici, rezultă că legile pentru protejarea monumentelor istorice votate de corpurile legiuitoare la sfîrșitul anului 1892 și intrate în același an în vigoare, cu toată buna intenție a celor care le-au elaborat, nu s-au atins scopul în primul deceniu de la aplicare. Nepăsarea autorităților locale a favorizat luarea unor decizii care veneau în contradicție flagrantă cu prevederile legii amintite. Numai așa se explică faptul că un comandant de pompieri a propus, iar autoritățile s-au grăbit să aprobe construirea foișorului de foc pe clopotnița bisericii Stelea. Numai ordinul expres al ministrului a salvat acest monument de la distrugere.

În cazul bisericii Vârzaru, funcționarii Primăriei au acționat în strînsă complicitate cu antreprenorul local care sub ochii binevoitori ai administrației a reușit să demoleze un monument istoric și să scape și de pedeapsă, obținînd în cele din urmă aprobarea să demoleze un monument care nu mai exista de mult. În loc să ceară ministerului fonduri de restaurarea monumentelor din oraș sau să apeleze la subscripția publică, autoritățile orășenești superioare bombardau ministerul cu cereri de demolare.

Legea prevedea că Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice era obligat să pună la dispoziția Comisiei monumentelor publice fonduri bănești pentru restaurarea monumentelor istorice. Fondurile alocate au

¹³ Ibidem, dos. 146/1899, f. 2.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

fost reduse, astfel că puține monumente au putut fi restaurate. Este cazul bisericii Sf. Constantin și Elena care deși se afla în atenția comisiei nu a putut fi restaurată din lipsă de fonduri ¹⁶ Tot din cauza lipsei de fonduri pentru restaurare va fi închisă biserica Adormirea Maicii Domnului Roșie ¹⁷.

Cu toate deficiențele de funcționare, înființarea Comisiei monumentelor publice, cu fonduri bănești la dispoziție a constituit un pas înainte pe calea ocrotirii, conservării și restaurării bunurilor culturale și istorice făurite de poporul nostru.

Deasemenea reglementarea prin lege a circulației valorilor cultural-istorice și artistice, măsurile de protecție impuse de lege pentru conservarea și restaurarea lor, a permis să se înceapă valorificarea științifică a patrimoniului național.

¹⁶ Ibidem, dos. 15/1915, f. 4.

¹⁷ Ibidem, dos. 6/1909, f. 9.